

Fran Markowitz (Ed.). **Ethnographic Encounters in Israel: Poetics and Ethics of Fieldwork.** Bloomington, Indiana: Indiana University Press. 2013. 225 pages

גיא שלו*

בחלק התודות, הפותח את קובץ המאמרים החדש בעריכתה של פרן מרקוביץ, מציינת העורכת את ההחלטה להוציאו לאור באנגלית כדי לפנות ל"קהל בינלאומי של אנתרופולוגים" (עמ' vii). בחירה זו אכן משתקפת באופיו של הספר ובמקבץ המגוון והעשיר של המאמרים שבו. לאחר שקוראים את המקרים האתנוגרפיים הפרטיקולריים המרכיבים את הקובץ ומתרחקים ממנו מרחק מה לשם בחינה כוללת שלו, הספר כמו אומר: "זה מורכב". בימים אלו, כאשר דיונים על אימוץ החרם האקדמי על ישראל (כחלק ממאמץ ה-BDS) צוברים תאוצה גם באגודה האנתרופולוגית האמריקאית, מפגשים אתנוגרפיים בישראל מבקש לנוע נגד הזרם הקורא את המציאות בישראל באופן דיכוטומי, המחלק אותה לשחור וללבן, לבעד ולנגד. בתוך מסורת כתיבה על האתנוגרפיה כפרקטיקה וכאפיסטמולוגיה, שתחילתה בהגדרות השיטה המדעית של מלינובסקי ושיאה בשנות השמונים של המאה ה-20 סביב "משבר הייצוג", ניכר בקובץ זה הדגש על הניואנסים של המציאות האנושית, על הנזילות של הקטגוריות החברתיות ועל המיקום הגבולי של החוקר/ת. בהקדמה לספר מבקשת העורכת לבחון את ההיבטים המקומיים של מאפייני המפגש האתנוגרפי באמצעות שתי תמות: האחת - ישראל כ"מקום קטן-גדול", והשנייה - האתנוגרפיה כמעשה "edgy", מונח שבמכוון אינו מתורגם כאן לעברית, מכיוון שהמשמעויות הרבות של המילה הן שמשרתות את העורכת במיצוב האתנוגרפיה בהקשר המקומי. לטעמי, כדאי להתעכב מעט על שתי התמות האלה כדי להבין כיצד הן ממסגרות את הדיון במגוון ההקשרים שיובאו במאמרים שבהמשך. ישראל מתוארת כמקום "קטן" במובן הגיאופוליטי, בתוך המרחב הערבי במזרח התיכון, כישות המחזיקה בתודעה של מיעוט מאוים; אך גם כמקום "גדול" - מעצמה צבאית, כובשת וטכנולוגית. ישראל קטנה בהיותה מקום מסוכסך, אגרסיבי ומפוקפק מבחינה מוסרית, אך גדולה במשמעותה הסמלית, ההיסטורית והדתית, כמיתוס, כ"ארץ הקודש" וכ"בית הלאומי". וחשוב במיוחד מבחינה אתנוגרפית: היא קטנה בחיי היומיום השגרתיים, והם מתקיימים בצל גדלותו של ה"קונפליקט" והמתחים המאקרו-פוליטיים. בתוך המרחב הזה מרקוביץ מאפיינת את האתנוגרפיה בישראל ב"edginess" שלה, מילה בעלת פירושים אחדים: במובן אחד היא רומזת על העצבנות והמתח המאפיינים את המרחב הציבורי הישראלי שבו האנתרופולוגית מנסה לנווט את דרכה המחקרית והאישית. במובן אחר היא מציירת את המרחב הישראלי כבלתי צפוי לחוקרת, מרחב שבו "הקרקע לפתע נשמטת מתחת לרגליך" (עמ' 9). במובן שלישי היא מבטאת את הספיות של האתנוגרפית, הנעה בין מחקר "בבית" לחקר האחר ובין הכלה להדרה.

אחד עשר המאמרים הכלולים בקובץ מספרים את סיפורם האישי של אנתרופולוגיות ואנתרופולוגים שבחרו לנוע בתוך המרחבים האלו שבין הקטן לגדול. בתנועתם הם מנסים להצביע על הנזילות שבהגדרות הללו, וכך לפקפק בהן ובעמדות הדיכוטומיות שהן מעוררות בקרב העוסקים בישראל בשדה האקדמי והפוליטי. אלו סיפורים של א/נשים על הסף, "על הקצה", והם מתארים את התנועה התמידית בין ה"פנים" ל"חוץ"; ובתוך כך, בחיפוש אחר היומיום שבצל

* המחלקה לאנתרופולוגיה, אוניברסיטת צפון קרוליינה, צ'אפל היל

המבנים הקשיחים לכאורה, מתגלה הבלתי צפוי.

השער הראשון של הספר מתמקד במתחים הדתיים שבתוכם מתקיימת האתנוגרפיה בישראל. ג'קי פלדמן כותב כיצד הדרכה של תיירים נוצרים במסגרת חברת תיירות פלסטינית לימדה אותו למקם את עצמו ואת בני שיחו ביחס למרחב הדתי והפוליטי, אך בה בעת גם לפקפק במיקומים אלו. הניסיון של תמיר ארו לחקור קהילה יהודית משיחית מסתיים בכישלון, שמובנה מתוך הניגוד שבין אתנוגרפיה להמרת דת באידיאולוגיות ובפרקטיקות שלהן בעת מפגש עם "האחר".

בשער השני, העוסק במפגש בין הגלובלי למקומי, אורי דורצ'ין מתאר כיצד חרף היכרותו עם סצנת ההיפ-הופ הגלובלית והמקומית, שוב ושוב מצא עצמו חש זר ומודר בהופעות של אמני הז'אנר. הוא מראה כיצד על אף הקבלה של אתוס ההיפ-הופ, המדגיח את "האני האמיתי" במובן האינדיבידואליסטי, הז'אנר הגלובלי חוזר ומשמש לכינון של קולקטיבים ביחסים שבין ראפרים לקהלים שונים בישראל. קרן מזוזו הסתקרנה לגלות באופקים, עיירת הולדתה, נוכחות "זרה" בדמות מטפלות סיעודיות פיליפיניות. הנוכחות הזרה והקושי של החוקרת להתמודד עם הניכור האישי מהפעולות היומיומיות של הגוף הקשיש, לצד הסימביוזה הגופנית ומערכת היחסים המשפחתית שנוצרת בין המטפלת לקשישה, לימדו אותה על אינטראקציה בין זרות לקרבה ועל התנאים הפוליטיים שבהם הן מתקיימות.

השער השלישי דן ברגעים שבהם העבודה האתנוגרפית "נוגעת בקצה" ועומדת בפני סכנה של ממש. ג'זיס דלשיים (Delsheim) לוקחת את הקורא למסע ספק-אתנוגרפי ספק-פנטסטי בין "היהודים שבפנים", כלומר בגבולות הקו הירוק, ל"יהודים שבחוץ", כלומר תושבי ההתנחלויות ברצועת עזה. מתוך שלל האינטראקציות עם דמויות שונות משני צדי הגבול השמור, דלשיים מדגישה את הגבולות המוסריים השבריים שמכוננים סוכני מוסר באקדמיה ומחוצה לה, וכן את הנזילות והזמניות שבעמדות המוסריות. וירג'יניה דומינגו (Dominguez) חותמת את הקובץ בשיח בינה ובין דמותה מהעבר. האנתרופולוגית היושבת בארצות הברית של שנת 2010 קוראת ומתכתבת עם היומן שכתבה (ולא פרסמה מעולם) עת ערכה עבודת שדה בישראל בזמן מלחמת לבנון ב-1982. דומינגו של היום אמפתית כלפי בת דמותה מלפני רבע מאה וקשובה לסערות רוחה כזרה המזדהה עם סביבתה בשעת מלחמה לא לה, אך בו בזמן מביטה במבט מפוכח על גבולות המוסר של אז ושל היום.

פרקים אלו, וחמישה נוספים שמפאת קוצר היריעה לא אוכל לסקור כאן (ועם כותביהם הסליחה), משקפים מבחר חוויות של חוקרות וחוקרים בעלי ותק אקדמי שונה, עם שיוך מוסדי ורקע אישי ומקצועי מגוון במיוחד. ניכר כי הושם בעריכה דגש על מגוון כזה, והוא משקף את מרכזיות המיצוב של החוקר/ת בחוויה האינטר-סובייקטיבית האתנוגרפית. בתוצר הסופי מתקבלת שונות ניכרת בסגנון הכתיבה ובבשלותה, אך זו משקפת גם את הרב-קוליות שבמעשה הכתיבה על ישראל. בתוך שלל הזוויות השונות, המתח בין המבט מבפנים ומבחוץ עולה כמוטיב חוזר המשותף לכותבים ולכותבות כולם, אם כי הוא מתברר בדרכים שונות בכל מאמר. על רקע המסורת האנתרופולוגית הישראלית של מחקר "בבית" והאבחנה בינה ובין מעמדה העדיף של האנתרופולוגיה "בחוץ" (עמ' 8, 59-60), קריאת החוויות האישיות המובאות בקובץ מעוררת מחשבה מקומית מרעננת על המתח בין הזר למוכר, שמלווה את העשייה האנתרופולוגית מראשיתה. קריאתה של העורכת בהקדמה להתעמת עם הסכמות המוכרות בשיח על ישראל חשובה במיוחד בעידן הנוכחי, שבו נראה כי ההתנגדות אל אותן הקטגוריות החברתיות הקשיחות מגבילה את המחשבה הפוליטית והמחקרית. עם זאת, נראה שכדי לעמוד באתגר שמציבה הקריאה הזו, דרוש עוד בירור תיאורטי

ומתודולוגי שלא קיבל מענה מספק במרבית הפרקים שמרכיבים את הקובץ הנוכחי. כמו כן, אף שהספר עוסק במכוון בישראל בלבד ולא בישראל/פלסטין, דווקא הבחירה למקם את הפלסטינים הנתונים תחת כיבוש רק כרקע של הדרמה הפנים-ישראלית מעלה תהיות לגבי בחירת העריכה והכותבים לערער על סכמות מסוימות אך ליישר קו עם אחרות.

כאסופת מאמרים, הספר מצליח להוליך את הקורא/ת במסלול זהיר בין מרחבים חברתיים ופוליטיים בישראל ולהעניק חוויה עשירה ומעוררת מחשבה. לצד זאת, הוא משכיל להימנע מיצירת דימוי רומנטי של עבודת השדה, ומכלול החוויות המתוארות בו מעלה דילמות ברמה המעשית, המוסרית והאנליטית - ספר קטן-גדול, אם נשתמש במילותיה של העורכת. לכן הוא מומלץ להוראה, הן במסגרות מתודולוגיות ותוכניות והן לקהל רחב יותר המעוניין להתבונן מקרוב בחברה בישראל ובעשייה האנתרופולוגית.